

ZRYW NIEPODLEGŁOŚCIOWY TÚPACA AMARÚ II

Praca napisana na podstawie:

Dzieje Ameryki Łacińskiej od schyłku epoki kolonialnej do czasów współczesnych [red.:] Tadeusz Łepkowski. [t.:] 1: 1750 – 1870/1880. Warszawa 1977.

Dzieje kultury latynoamerykańskiej [red.:] Marcin F. Gawrycki. Warszawa 2010.

Dzikowska Elżbieta: Limańskie ABC. Warszawa 1981.

Métraux Alfred: Inkowie. Warszawa 1978.

Osterloff, Konrad W.: Dzieci Słońca. Warszawa 1969.

Stingl Miloslav: Indiański płomień. Warszawa 1983.

Walczak Jacek: Inkowie i tajemnica Machu Picchu. Warszawa 2003.

Wojtczak Jarosław: Powstanie Tupaca Amaru. Warszawa 2007.

Zasoby Internetu

oraz wiedza własna pozyskana z różnych, obecnie trudnych do ustalenia źródeł.

**„ZA KRZYWDĘ CAŁYCH POKOLEŃ,
ZA PONIŻENIA, UCISK I GŁÓD,
ZA ODEBRANĄ PRZESZŁOŚĆ,
ZA ZNISZCZONY ŚWIAT DAWNYCH WIERZEŃ,
STRASZNĄ ZEMSTĘ BRALI INDIANIE”**

(cyt. za: K.W.Osterloff: Dzieci Słońca)

„Túpac Amarú” w języku quechua oznacza „Płomienny Wąż”. Imię to nosił ostatni władca Inków. Przyjął je również wódz największego indiańskiego powstania – José Gabriel Condorcanqui y Noguera – nie dlatego, by porwać za sobą rzesze Indian¹. José Gabriel był bezpośrednim potomkiem Túpaca Amarú I, zamordowanego w XVI wieku, zatem wywodził się z rodu Inków:

- ✓ Huayna Capac + Mama Runtu → Manco Inca;
- ✓ Manco Inca + Coya Sisa Tocto Hoyo → Túpac Amarú I;
- ✓ Túpac Amarú I + Guasua Chumbi → Juana Pilcohuaco;
- ✓ Juana Pilcohuaco + Diego Felipe Condorcanqui → Blás Condorcanqui;
- ✓ Blás Conorcanqui + Francisca Torres → Sebastian Condorcanqui;
- ✓ Sebastian Condorcanqui Torres + Catalina del Camino Usquiconsa → Miguel Conorcanqui Usquiconsa;
- ✓ Miguel Condorcanqui Usquiconsa + Rosa Noguera Valenzuela → José Gabriel Condorcanqui y Noguera;
- ✓ José Gabriel Condorcanqui y Noguera + Micaela Bastidas Payacahua → Hipolito, Mariano, Fernando².

Z racji pochodzenia i poglądów na świat nadawał się świetnie na przywódcę powstania. Túpac Amarú II nie chciał odtworzenia identycznego dawnego państwa, gdyż zdawał sobie sprawę, że to udać się nie może; pragnął nowego, sprawiedliwego układu społecznego³. Był idealistą i romantykiem. Marzył o odrodzeniu państwa Inków jako kraju nowoczesnego, korzystającego w pełni z europejskiej cywilizacji, opartego o kanony społecznej moralności i polityki socjalnej dawnych czasów⁴. Nienawiść do kolonizatorów, tłumiona przez stulecia przez Indian, wytoczyła morze krwi, gdy Túpac Amarú II ogłosił walkę o przywrócenie Tahuán Tin Suyu. Nie przygotowywał się on do walki o odzyskanie utraconej władzy inkaskiej ani o budowę indiańskiego imperium. Chciał wyzwolenia społecznego Indian, Kreolów, amerykańskich Murzynów. Nie myślał o wojnie rasowej ani religijnej. Dążył do zniesienia władzy corregidorów i systemu dzierżawy podatków, do likwidacji instytucji mita i yanacona – które, choć zapożyczone z polityki Inków, dzięki Hiszpanom zamieniły życie Indian w piekło⁵. To dlatego w szeregach tworzonych przez Túpac Amará II wzięło udział więcej wojowników niż kiedykolwiek w dziejach Ameryki⁶. To dlatego przeciwko niemu stanęli do walki wszyscy ci, których był opierał się na wyzysku Indian.

<http://traslasendadelosancestros.blogspot.com/2012/02/tupac-amaru-el-alzamiento-contra-las.html>

Istnieje kilka koncepcji w zakresie zasięgu organizacji spiskowej Túpac Amará II – siatka spiskowa nie wyszła poza rejon najbliższy Cusco; siatki spiskowej nie było w ogóle; siatka spiskowa ogarnęła południe Dolnego i całe Górne Peru, miała swe ogniska w Limie, Buenos Aires, Nowej Granadzie. Trudność w ustaleniu stanu faktycznego polega na tym, że w latach 1775 – 1780 nie był to jedyny bunt indiański. Walki toczyły się w rejonach miast i osad: Arequipa, Quito, Cochabamba, Chuquisaca, Moquegua, Cayllama, Conchucos, Huaraz, Cerro de Pasco, Huancavelica, Ambata. W La Paz częste były ulotki: „Niech żyje prawo boże i czystość Marii, i niech umrze król Hiszpanii”⁷.

<http://pueblosoriginarios.com/biografias/condorcanqui.html>

Túpac Amarú II nie był – a taki jego obraz ukazywali Hiszpanie – dzikim barbarzyńcą. Zaliczał się do wykształconych ludzi. Uczęszczał do szkoły dla synów najwybitniejszych wodzów indiańskich. W wieku 13 lat rozpoczął naukę w jezuickim Collegio de San Francisco Borja w Limie. Poza quechua władał biegle hiszpańskim, znał łacinę. Był świetnym historykiem. Na Uniwersytecie San Marcos w Limie zdobył tytuł doktora prawa. Orientował się w sytuacji Europy. Znał idee oświeceniowe. Wiedział, że w północnej części Ameryki władza kolonialna już upadła⁸.

Urodził się 24 marca 1740 roku w Surimana⁹. Wieś ta należała do dystryktu Tungasuca w prowincji Canas, w departamencie Cusco. Był synem Miguela Condorcanqui i Rosy Noguera. Miał dwóch braci: starszego – Clemente i młodszego – Juana Bautista, pochodzącego z drugiego małżeństwa ojca z Venturą Monjarras. Stryj Túpac Amará II – Marcos Túpac Amará i jego żona Marcela Castro oraz ich dzieci: Diego Cristóbal i Cecilia, a także syn Cecylli Andrés Túpac Amará, znany jako Mendagure – również mają swe karty w historii powstania.

Urząd kacyka i kuraki Túpac Amará II odziedziczył po śmierci ojca, a następnie starszego brata, w roku 1766. Stanął wówczas na czele Surimany, Pampamarca, Tungasuca¹⁰. Wraz z rodziną (w maju 1760 ożenił się z szesnastoletnią Micaelą Bastidas Frías y Payacahua; na świat wkrótce przyszli synowie: 1761 – Hipólito, 1762 – Mariano, 1772 – Fernando) zamieszkał w górskim, oddalonym o około 115 kilometrów na południowy wschód od Cusco mieście Tungasuca.

Micaela Bastidas

<http://dopaminaeducativa.blogspot.com/p/blog-page.htm>

http://www.sicuaninoticias.pe/2009/05/martiologio-de-jose-gabriel-tupac_9478.html

Z woli kolonizatorów sprawował rządy nad kilkudziesięcioma tysiącami Indian, w samym sercu pobitego kraju¹¹. Jako przywódca okręgu i przedsiębiorca trudniący się uprawą kakao, handlem rtęcią i przewozem towarów na trasie Lima – Potosí, współpracował z hiszpańską administracją i czerpał z niej korzyści – pozycję tę wykorzystał do walki o cele społeczne, by w miarę własnych możliwości i koneksji zmniejszyć nadludzką pracę campesinos. Hiszpanie byli już pewni swojej władzy i traktowali liberalnie inkaskich dziedziców. Prosty lud wymierał na skutek nędzy i wyzysku. Inkaska szlachta zachowała sporo przywilejów: curacas – dziedziczni zarządcy wsi, przekształcili się w kacyków, zyskując z tego tytułu niemałe dochody. Można było nosić dawne szaty i insygnia, z okazji świąt wolno było prezentować inkaskie dramaty, ulubioną lekturą były „Los comentarios reales” Inki Garcilaso de la Vega ukazujące

wielkość Tahuán Tin Suyu. Język quechua był współrzędowy z hiszpańskim, synowie inkaskiej szlachty mogli pobierać nauki w Cusco¹². Z tych „przywilejów” korzystał także Túpac Amarú II. Jednakże ani władza, ani przywileje, ani nadany tytuł markiza Oropesy nie sprawiły, że zamykał oczy na niesprawiedliwość. Odciążenia Indian domagał się najpierw drogą urzędową, nie żałując na to ani czasu, ani pieniędzy. Gdy uporczywe starania nie przyniosły żadnych rezultatów, postanowił dojść do sprawiedliwości drogą siły. Protestował wielokrotnie przeciwko instytucjom: mita (obowiązkowa praca w kopalni), reparto (konieczność zakupu towaru po cenach i w ilości wyznaczonej przez corregidora), obrajes (przymus pracy w warsztatach, głównie tkackich). Interweniował w siedzibie wicekróla w Limie¹³. W latach 1777 – 1780 prowadził akcje z żądaniem reform, słał petycje do wicekróla w Limie; przed wicekrólem w Buenos Aires występował Tomás Katari z Machaý (prowincja Chayanata, Górne Peru). Czy były to akcje propagandowe, czy starania, których fiasko zadecydowało o zamiśle powstania¹⁴?

W trakcie podróży Túpac Amarú II przekonał się, że los Indian jest taki sam w całym państwie. Problem zaostrił się w chwili wybuchu konfliktu z Anglią, który przyniósł konieczność powiększenia wydatków państwa. Karol III postanowił w roku 1776 podwyższyć podatki płacone przez kolonie. W Peru nową politykę fiskalną prowadził wizytator José Antonio Areche. Túpac Amarú II doszedł do wniosku, że apele, prośby i protesty nie przyniosą rezultatu, że przeciwko takiemu ogromowi zła nie wystarczą słowa. Wiedział również, że w tym wypadku walka musi być przemyślanym, rozważnym wystąpieniem rewolucyjnym, zasięgiem obejmującym nie tylko prowincję Tinta, ale całe wicekrólestwo Peru. Sygnałem do wybuchu powstania stała się egzekucja corregidora Arriago¹⁵.

W wicekrólestwach hiszpańskiej Ameryki stanowiska zdobywano najczęściej na drodze łapówki. Po objęciu funkcji urzędnicy starali się odzyskać „zainwestowane” sumy. Wszystko, co udało się uzyskać ponad planowane, ustalone przez króla kwoty, należało do nich. Stąd kilkakrotnie wyższe podatki. Do najbardziej okrutnych należał przełożony Túpac Amarú II, corregidor prowincji Tinta, Antonio de Arriago. Corregidor był wysokim urzędnikiem w hiszpańskich koloniach. Stanowisko to pozwalało na korupcję i niemal nieograniczone nadużycia prowadzące do ogromnych majątków. De Arriago w ciągu pięciu lat zdobył nielegalnie sumę bliską 200 000 pesos¹⁶.

Túpac Amarú II i Antonio de Arriago spotkali się w sobotę, w dniu świętego Karola, 4 listopada 1780 na uroczystości w osadzie Yanacona¹⁷. Miejscowy proboszcz, Carlos Rodríguez de Avila, obchodził w tym dniu swe imieniny. Zgodnie z uprzednimi planami, w trakcie kolacji przybiegł z Tungasuca Indianin z natychmiastowym wezwaniem dla Túpac Amarú II. Kacyk dołączył do oddziału oczekującego nań w wąwozie na drodze do Tinty. Zasadzka na corregidora powiodła się. Około północy Indianie przyprowadzili więźniów do Tungasuca i umieścili ich w domu Túpac Amarú II.

O losie de Arriago nie miał pojęcia nikt oprócz przywódcy powstania i jego najbliższych współpracowników. Túpac Amarú II rozpoczął rozsyłanie wezwań do wszystkich kacyków z południa Dolnego Peru, by wystąpili przeciwko Hiszpanom. Zmusił Antonio de Arriago do podpisania kilku dokumentów. Pierwsze pismo nakazywało skarbnikowi i zarządcy arsenału oddanie ludziom Túpac Amarú II wszystkich pieniędzy i broni z Tinty, uzasadniając, że corregidor potrzebuje tego do walki z korsarzami. Drugie rozporządzenie zobowiązywało wszystkich mężczyzn z prowincji Tinta, by w ciągu doby stawili się w Tungasuca – utworzono w ten sposób pierwsze oddziały do walki z kolonizatorami.

Trzeci list nakazywał zastępcy corregidora, Manuelowi de San Roque, stawienie się w Tungasuca wraz z kluczami do urzędu i dwiema parami kajdan. W pierwsze zakuto corregidora, w drugie – jego zastępcę. Odczytano mu wyrok – śmierć przez powieszenie za przymuszanie Indian do pracy ponad siły. Wszyscy zebrani stali się świadkami wykonania decyzji na zniechęconym, bezwzględnie prześladowcy¹⁸. Wydarzenie miało miejsce w piątek, 10 listopada 1780 roku na centralnym placu Tungasuca¹⁹. Około godziny 12.00 trzech księży wyprowadzili de Arriago z więzienia. Katem był jego czarny niewolnik, Antonio Oblitas. W trakcie wykonywania wyroku zerwała się lina. Na rozkaz Túpaca Amarú II skazańca powieszono na sznurze do wiązania mułów. Ciało wisało aż do następnej soboty, 18 listopada²⁰. Przywódca oświadczył, że egzekucja ta została wykonana z woli króla Karola III, że także z jego woli zostaje zniesiona większość podatków.

<http://nestorhistoriaperu.blogspot.com/2011/04/antonio-oblitas-afrodescendiente-en.html>

Aby powiększyć powstańcze szeregi, Túpac Amarú II ogłosił 16 listopada 1780 roku pierwszy w Ameryce Łacińskiej dekret o zniesieniu niewolnictwa dla tych, którzy przyłączą się do powstania²¹. Akt ten został później rozszerzony przez Diego Cristóbalą. Przywódca ogłosił zaciąg – żołnierze chłopski otrzymywali 2 reale dziennie, szlachta – 4 reale. Rozpoczęło się powstanie, największe i najgroźniejsze w całej Ameryce Łacińskiej.

W buncie uczestniczyło wielu nie-Indian. Poparło go liczne grono kreolskich i hiszpańskich księży katolickich. W jego szeregach stanęli Indianie, Kreole, Murzyni. Kreolem był Felipe Bermudez, pełniący obowiązki premiera rządu powstającego państwa. Túpac Amarú II powołał pięcioosobową radę ministrów. Terytorium podzielił na kilka prowincji z regionalnymi rządami indiańskimi, na czele których stali powołani przez niego gubernatorzy. Gubernator mianował dowódców wojsk indiańskich swojej prowincji. Powoływał również pisarzy – urzędników administracji państwowej. Na czele każdej wioski stali miejscowi wodzowie lub starostowie²². Kolejną wyzwoloną prowincją była Quispicanchi. Jej corregidor, Ferdynand Cabrera, zbiegł. Następną opanowaną przez powstańców prowincją była Papapuguio.

Wśród dokumentów dotyczących Túpaca Amarú II jest on określany jako „Don José I, z łaski Bożej Inka, król Peru, Santa Fé, Quito, Chile, Buenos Aires i innych okolicznych ziem”²³, a koronacja odbyła się 18 marca 1781 roku. Z papierów tych wynika też, że mieszkańcy rzeczonych terenów chcieli państwa opartego na głoszonych przez Túpaca Amarú II zasadach. Wódz ani raz nie wspomniał, w żadnej mowie do ludu, o swoim szlachetnym pochodzeniu. Podkreślał natomiast przynależność do biednych i wykorzystywanych. W swych odezwach akcentował lojalność wobec władcy oraz przywiązanie do

wiary katolickiej. Czyny i sukcesy Túpaca Amarú II przysparzały mu coraz to nowych wojowników. W ciągu tygodnia od wybuchu powstania ich liczba wzrosła dziesięciokrotnie²⁴.

Triumfalnie powrócono do Tungasuca. Mimo, że żołnierze chcieli walczyć dalej, mimo, że na wyprawę na Cusco – symbol wolności dla andyjskich Indian – nalegała także Micaela, Túpac Amarú II nie spieszył się z dalszym zwycięskim pochodem. Zajęty był planowaniem struktury nowego państwa, pozyskiwaniem sojuszników i układaniem deklaracji. Podjął także kilka wypraw wyzwoleńczych w dalsze rejony Peru. Naciski, aby zaatakował Cusco, aby tam koronował się na nowego Inkę, aby zdobyciem miasta przypieczętował ostateczne zwycięstwo, powielaty się. Ataku tego obawiały się kolonialne władze. Specjalna rada wojenna pod przewodnictwem gubernatora Valdeza przygotowywała obronę miasta. Zdecydowano także uprzedzić działania Inki i wysłać na opanowane przez niego tereny ekspedycję dowodzoną przez Tiburcio Landę, corregidora prowincji Paucatatambo.

Jak wielkim zagrożeniem dla Hiszpanów stał się Túpac Amarú II i jego armia świadczy fakt, że kolonialiści przeznaczili na obronę część prywatnych funduszy. Landa, wspierany przez Cabrę, wyruszył na tereny opanowane przez powstańców. 17 listopada dotarł do Sangarará – jednej z największych wsi. O jego przybyciu wiedzieli już zwiadowcy. Z gór otaczających osadę zesłi bezszelestnie i opanowali kościół, który Landa zamienił na swoją kwaterę. Dwukrotnie wzywano go do kapitulacji, ten dwukrotnie odmawiał, pewien siły swego wojska. Musiało zatem dojść do walki, a jej wynik był straszliwy. Z wojska Landy wyszedł bez szwanku jedynie kapelan, któremu Túpac Amarú II darował wolność oraz proboszcz, który otrzymał od powstańców 200 pesos na pokrycie szkód związanych z walką. Biskup Cusco zniszczenie świątyni potraktował jako pretekst, by przywódców powstania ekskomunikować. Zwycięstwo w Sangarará otworzyło nowemu Ince drogę do bezbronnego w tej sytuacji Cusco. W mieście myślano wtedy już tylko o obronie²⁵. Biskup Moscoso y Peralta powołał pod broń nawet księży oraz uczniów Kolegium Kacyków, którzy ukończyli 14 lat. Do wicekróla Agustína de Jáuregua wysłano telegram z żądaniem pomocy. Túpac Amarú II był wówczas znacznie bliżej niż limeńskie wojska. Gdyby posłuchał rad Micaeli i ruszył bezzwłocznie na Cusco, kto wie, jak potoczyłyby się dalsze losy powstania²⁶? Jednakże zamiast triumfalnie wkroczyć do metropolii, udał się najpierw do Tungasuca, a następnie podjął nową wyprawę wyzwoleńczą na południe Peru, w stronę jeziora Titicaca. W planach miał najpierw zdobycie łatwiejszych terenów i broni oraz umocnienie dyscypliny. Aymarowie, Kiczuowie, Urusowie witali go jako zbawcę i wyzwoliciela. Armia Inki stale powiększała się. Niestety, podczas zwycięskiego pochodu Túpaca Amarú II, Hiszpanie umacniali Cusco. Sprowadzali oręż i wojska. Wiedzieli, że tym razem gra potoczy się o wszystko²⁷. Pospieszył im z pomocą Kościół. Rzucił klątwę na uczestników powstania i groził im wiecznymi mękami piekła, jeśli się nie opamiętają i nie zaprzestaną natychmiast walki. Większość powstańców stanowili katolicy i ten krok zdeorganizował ich szeregi. Rozpoczęły się masowe dezercje²⁸.

Micaela, jedna z przywódców buntu i najważniejszy doradca Túpaca Amarú II, nieprzerwanie nalegała na męża, aby zaatakował Cusco. Ten postanowił jednak wyzwolić w miarę jak największy obszar Tahuán Tin Suyu, a dopiero na koniec uwieńczyć powstanie zdobyciem stolicy.

Nalegania Micaeli powtarzały się. Wódz powrócił zatem do Tungasuca, by zaplanować uderzenie na Cusco. Być może zaczął zdawać sobie sprawę, że wyzwoleńczymi misjami zyskał co prawda dużo, ale stracił to, co ważne – czas. Na oblężenie miasta zdecydował się o jeden dzień za

późno. Cusco nie było już bezbronne. Uczyniono z niego twierdzę z załogą dorównującą sile armii Túpac Amarú II. Do miasta wkroczyły nadesłane z Limy oddziały Avilesa. Diego Cristóbal nie mógł zaatakować, zgodnie z planem, z drugiej strony Cusco, był bowiem odcięty przez wroga²⁹. Ponadto, aby przeciwną na swą stronę Indian, Hiszpanie ogłosili zniesienie repartimiento i obiecali żołnierzom Túpac Amarú II, że jeśli opuszczą szeregi Inki, nie poniosą żadnych konsekwencji. Przeciwno 17 000 żołnierzy Inki wystąpiło 14 000 Indian wiernych kacykom opowiadającym się po stronie Hiszpanów, upatrujących korzyści w wierności Koronie. Wśród kacyków tych byli: Mateo García Pumacchahu z Chinchero, Joaquin de Zuñiga z Condesuyos, Pedro Sahuaraura z Quispicanchis, Antonio Eguiluz z Paruro, Nicolás Rosas z Anta, Diego Choquehuanca z Azangaro, Eugenio Sinanyuca z Tinty.

19 grudnia 1780 roku, armia powstańcza opuściła Tungasuca i ruszyła na Cusco. Opanowano Ayaviri, Urcos, Yanacocha. Túpac Amarú II wezwał miasto do kapitulacji, załoga jednak nie poddała się. Znajdowały się już tam przybyte dzień wcześniej posiłki, byli też Hiszpanie zbiegli z prowincji oraz siły wiernych Hiszpanom kacyków z południa Dolnego Peru. 28 grudnia³⁰ armia indiańska podeszła pod mury miasta. Po ośmiodniowym jego oblężeniu doszło do starcia. Trwająca cały dzień bitwa nie przyniosła ostatecznego rezultatu, ale Túpac Amarú II wiedział już, że zdobycie stolicy nie będzie łatwe. Nadchodziły kolejne wojska, a w obozie powstańczym zaczynało brakować żywności i amunicji³¹. Jedynym rozwiązaniem, jakie mógł podjąć w tej sytuacji Túpac Amarú II, było szybkie zdobycie Cusco za cenę zniszczenia i rzezi. Odstąpił zatem od oblężenia i przeszedł do obrony. Rankiem trzeciego dnia załoga hiszpańska przekonała się, że wojska powstańcze oddaliły się od murów miasta³².

Po dwóch przegranych bitwach i nieudanych próbach rozszerzenia powstania w kierunku Huamanga Túpac Amarú II przystąpił do gromadzenia sił w Tincie i w Tungasuca. Równocześnie opanowano część Altiplano, gdzie w rękach hiszpańskich pozostały tylko Puno i Sorata. Wyzwolono także wysokogórską część rejonu Arequipa. Na wolnych terenach zaczęto masowo tytułować wodza „Inką i królem Peru z Bożej łaski”.

Hiszpanie mogli przejąć inicjatywę, uczynili to jednak dopiero po siedmiu tygodniach, potrzebnych generałowi José el Valle na reorganizację armii. Skoncentrowali wojska w Cusco. Del Valle wymaszerował na ich czele w początkach marca 1781, aby spacyfikować południe Dolnego Peru. Wyjście nastąpiło zbyt późno – w lutym 1781 rozpoczęło się powstanie w Górnym Peru nad Titicaca, w początkach marca – w Sicasica, Pacajes i w Chulumani – czyli wokół La Paz. Namiestnikiem Túpac Amarú II i dowódcą wojsk powstańczych całego rejonu La Paz został Julián Apasa, który zgromadził około 40 000 Indian i oblegał La Paz od początku marca do końca kwietnia 1781 roku. Do miasta dotarły wówczas wojska ściągnięte z La Plata pod dowództwem Ignacio Flores³³. Túpac Amarú II w marcu walczył z Hiszpanami maszerującymi na Tungasuca, będącą siedzibą rządu powstańczego. Walki zbrojne w imieniu Inki toczyły się od Cusco i Arequipy po Jujua i Salta.

Rząd powstańczy stawiał sobie za cel niepodległe państwo z dziedzicznym władcą z dynastii Inków. Miało to być państwo chrześcijańskie, a obywatele – równi wobec prawa. Dekrety Túpac Amarú II znosiły ograniczenia produkcji i handlu, likwidowały mitę i monopole, podatki od handlu. Wprowadzały pogłówny powszechny (dotąd było tylko indiańskie) oraz kwintę (podatek od metali wydobytych), dziesięcinę zbieraną przez państwo na cele kościelne, a więc także na oświatę i opiekę społeczną. Powstańcy wprowadzili obowiązek pospolitego ruszenia w obronie władcy. W Radzie

Przybocznej Inki – rządzie powstańczym – zasiadali trzej Indianie, jeden Kreol i jeden były niewolnik murzyński³⁴.

Od chwili wybuchu powstania pierwszy raz ujawniła się wówczas sprzeczność między celami przywódców i chłopstwa. Przywódcy, chcąc pozyskać Kreoli i Metysów, a zwłaszcza posiadaczy ziemskich, gwarantowali im posiadanie dóbr i ziemi. Chłopi natomiast starali się, by ziemię przeszły na własność wspólnot wiejskich. Jedynym wyjątkiem miały być stare hacjendy szlachty indiańskiej. Z ponad 17 000 żołnierzy rojalistycznych, którzy wyruszyli z Cusco przeciw Ince, ponad 10 000 to indiańscy wojownicy dowodzeni przez wiernych Hiszpanom kacyków. Każdy z nich był właścicielem majątku ziemskiego powstałego na terenach uważanych przez wspólnoty wiejskie za własne³⁵.

Celem kolonizatorów było nie tylko odsunięcie ataku na miasto, ale także rozgromienie powstania. Oświadczyli, że przyjmują wiele żądań wysuwanych przez powstańców. Uroczyście ogłosili likwidację repartimiento, zniesienie powinności oddawania dziesięciny i płacenia podatków na cele kościelne. Przede wszystkim jednak Hiszpanie uciekli się do fortelu, którego byli najzupętniej pewni – przekupstwa, które poprowadziło biedotę indiańską do bratobójczej walki. Hiszpanie sięgnęli po broń bardzo skuteczną. Ogłosili, że tego, kto zdradzi Túpaca Amarú II, czeka kolosalna nagroda – 20 000 złotych pesos. Zdrajca znalazł się wśród najbliższych Inki. Był nim ojciec chrzestny Túpaca Amarú II, kapitan armii indiańskiej, Metys Francisco Santa Cruz. Pomógł mu w tym ksiądz z Langui – Antonio Martinez i 18 Murzynów z artyleryjskich wojsk Túpaca Amarú II. 5 kwietnia doszło do starcia na brzegach Cambapata, w pobliżu Sangarará. Hiszpanie pokonali artylerię i zabili wielu Indian. W tej sytuacji Túpac Amarú II zdecydował się na dotarcie do Tinty. Ruszyło za nim owych 18 Murzynów. Niedaleko Cambapaty w Langui³⁶, wzięli Inkę do niewoli. Wraz z nim schwytano jego żonę i dwóch synów. Túpaca Amarú II aresztował prawdopodobnie sam Francisco Santa Cruz³⁷. Inny zdrajca schwytał żonę Inki, Micaelę, Hipólita i Fernanda oraz brata Micaeli, Antonia. Ujęto również kobietę – kacyka z Acos, doinę Tomasę Titu Condemaytę, wierną bojowniczkę powstania. Pod eskortą przewieziono ich do Urcos³⁸. Z klęski uratowali się: Diego Cristóbal Túpac Amarú³⁹, krewni – Andrés Túpac Amarú i Miguel Túpac Amarú oraz syn Inki, Mariano. Oni to pod kierownictwem Diego Cristóbalą zorganizowali w Azangaro nowy rząd i nowe wojska, które usiłowały uwolnić Inkę w drodze do Cusco⁴⁰. Túpac Amarú II miał nadzieję, że zostanie odbity. Własną krwią pisał odezwy do kontynuowania walki. Dwukrotnie próbował uciec z więzienia. Przesłuchanie wodza prowadził Mata Limares. Túpac Amarú II, mimo wielu wyszukanych tortur, nic nie powiedział. Gdy Limares po raz kolejny pytał o nazwiska, wódz odpowiedział: „Są tylko dwaj ludzie, którzy zasługują na śmierć. Ty z naszej ręki, bo służysz ciemności, a ja z waszej ręki, jako że służę wolności”. Nie wydał nikogo, ale męczarnie tak go osłabiły, że zdecydowano się przyspieszyć wykonanie wyroku⁴¹.

Túpac Amarú II został skazany na najwyższy wymiar kary. Wyrok ten nie oznaczał tylko śmierci przywódcy – był wyrokiem przeciwko kulturze i instytucjom indiańskim. Nakazywał zniszczyć wizerunki, stroje i pamiątki inkaskie. Zakazywał teatru i lektury tekstów o Inkach. Znosił szlachectwo indiańskie, likwidował indiański samorząd, nakazywał hispanizację Peru, znosił quechua jako język współurzędowy z hiszpańskim⁴². Egzekucje odbywały się w piątki, dni postu. W piątek zatem, 18 maja 1781 roku w Cusco, na Huacaypata (Plac Skargi, obecnie Plaza de Armas – Plac Broni), Inka, jego rodzina, dowódcy

i najwierniejsi Indianie, Metysi i jeden Murzyn zostali najpierw poddani mękom, a następnie straceni. Części ich ciał rozestano w różne części Peru.

Matematycznie precyzyjny opis kaźni znajduje się w kronice jezuickiej Melchiora de la Paz, spisanej w 1786 roku: „Rozdzielenie ciał i części ciał dziewięciu głównych przywódców buntu, na których wykonano wyrok śmierci na tym placu w dniu osiemnastego maja roku Pańskiego tysiąc siedemset osiemdziesiątego pierwszego – José Gabriela Túpaca Amarú, Micaeli Bastidas Payacahua, szwagra głównego oskarżonego Francisca Túpaca Amarú, a następnie jego stryja Titu Condemayta, kobiety – wodza z Acos, Diego Berdeja, jednego z przywódców wojsk powstańczych oraz Antonio Oblitasa, jego pomocnika: do Tinty głowa José Gabriela Túpaca Amarú, do Tungasuca ramię Micaeli Bastidas. Do Arequipy drugie ramię Micaeli Bastidas, do Quispicanchi noga jego syna Ypolita, jego druga noga do Jauri, jego ręka do Tungasuca, reszta ciała do Tinty. Głowa Antonia Bastidas Payacahua do Paracatamba, jego ręka do Urcos, głowa Titu Condemayta do Acos. Fernando Túpac Amarú, syn José Gabriela, w wieku dziesięciu lat i sześciu miesięcy, ma pozostać przez całe życie zamknięty w jednym z więzień w hiszpańskiej Afryce”⁴³. Túpac Amarú II był świadkiem męczarni i egzekucji najbliższych. Jego kapitanowie: Bardejo, Castelo i Bastidas zostali powieszani zwyczajnie. Zawist też Murzyn Oblitasa, jego głowę wysłano do Tinty, prawe ramię do Tungasuca, lewe umieszczono na drodze do San Sebastian. Starszemu synowi Túpaca Amarú II – Hipólitowi i jego wujowi Francisco ucięto przed powieszeniem języki. Wobec doñi Tomasy zastosowano garrotę. Podobnie miała zostać zgładzona Micaela, ale jej szyja była zbyt smukła jak na żelazne cęgi garroty, uduszono ją więc sznurem, kopiąc w brzuch i w piersi. Wówczas Túpacowi Amarú II został wyrwany język, a on sam miał być rozdarty czterema końmi. W tym momencie zaczął padać deszcz, końskie kopyta ślizgały się i ciało bohatera nie poddało się tej torturze. Ostatecznie został ścięty i poćwiartowany. O szesnastej resztki jego ciała i ciała jego żony zostały spalone na wzgórzu Picchu, gdzie umieszczono kamień z wyliczeniem „win” powstańców. Prochy małżonków wrzucono do rzeki Huatanay⁴⁴. Dopiero później pozwolono Diego Cristóbalowi na pochowanie z honorami szczątków Inki, porozsyłanych dotąd po miastach. Indianie peruwiańscy opowiadali sobie, że umęczone członki straconego wodza zebrali i złożyli starzy bogowie, a obecnie Túpac Amarú II czeka w amazońskiej dżungli w El Dorado na zwycięstwo swojego ludu⁴⁵.

<http://eldesconcierto.cl/aniversario-de-la-rebelion-de-tupac-amaru-ii/>

Okrutna śmierć bohaterów nie zgasiła powstania. Hiszpanom nie udało się ująć wszystkich członków rodziny Inki. Na czele wojsk stanął Diego Cristóbal Túpac Amará. Wierność indiańskim ideałom głosili nawet ci, którzy sami nie byli Indianami. Powstanie było wyjątkowo groźne. Koloniści w panice porzucali dobytek i chronili się w warownych miastach⁴⁶. Inka ukazał się z jednej strony jako wódz dążący do pokojowego rozstrzygnięcia problemów, z drugiej – jako niewahający się przed okrucieństwem wobec wroga, gdy ostatnie nadzieje na rozsądne rozwiązania zawiodły. Z jednej strony nieodparcie dążący do zwycięstwa, z drugiej – opóźniający decydujący atak na Cusco. Do końca nie zrezygnował z pełnionej funkcji – królewskie pochodzenie było zobowiązujące. Nie był jednak ani strategiem, ani politykiem. Nie wykorzystał przewagi liczebnej swoich wojsk ani momentu zaskoczenia i przerażenia w hiszpańskich szeregach. Przewodził powstaniu zaledwie przez kilka miesięcy – od listopada 1780 do kwietnia 1781, ale stał się największym peruwiańskim bohaterem narodowym⁴⁷. Skazując Túpacá Amará II i jego bliskich na kaźń, Hiszpanie stworzyli niebezpieczną dla siebie legendę.

<http://traslasendadelosancestros.blogspot.com/2012/02/tupac-amaru-el-alzamiento-contra-las.html>

Męczeńska śmierć Inki i tragedia powstańców wyzwoliły najgłębsze pokłady fanatyzmu i upadający zryw rozgorzał na nowo. Za dużo nienawiści zebrano w indiańskich sercach, aby hiszpański odwet mógł powstrzymać powstanie. Po zabiciu Inki trwało ono jeszcze dwa lata i było krwawą rzezią. Żadna ze stron nie cofała się przed niczym. Liczba ofiar sięgnęła stu tysięcy⁴⁸. Walkę kontynuowali Indianie Aymara z okolic Tifacaca, doskonali wojownicy. Ich wódz, Julian Apasa na cześć Túpacá Amará II i Tomasa Katari przyjął imię Túpac Katari i oblegał La Paz. Wojnę prowadził też rząd Diego Cristóbal⁴⁹. 26 stycznia 1782 roku musiał on jednak podpisać w imieniu powstańców traktat pokojowy w Sicuani z José del Valle, działającym w imieniu króla. Peru nie zdobyło wtedy niepodległości, ale zlikwidowano system corregidorów. Według umowy – Inkowie uznają władzę króla Hiszpanii, nikt nie będzie karany, wszystkim gwarantuje się mienie i życie, przywraca się pośmiertnie do czci i praw Túpacá Amará II, strona hiszpańska gwarantuje stronie inkaskiej prawa wasala, a inkaska zobowiązuje się do użycia swego autorytetu dla powstrzymania działań wojennych. Z rozkazu wicekróla Limy pokój miał zostać uczczony trzydniowymi świętami i uroczystymi mszami w całym kraju. Do połowy

roku 1784 trwały powstania pod rozkazami przywódców, którzy nie uznali tego pokoju, należał do nich między innymi Felipe Velasco Túpac Yupanqui w Huarochira. W lutym i w marcu 1783 wbrew traktatowi pokojowemu władze Hiszpanii aresztowały wszystkich przywódców inkaskich. 19 sierpnia 1783 wykonano wyroki śmierci na Diego Cristóbalu i na pozostałych wodzach. Matka Diego Cristóbalu – Marcela Castro – została powieszona i poćwiartowana, wcześniej wyrwano jej język. Młodzi synowie Túpacamarú II – Mariano i Fernando – skazani na wygnanie, podobnie jak przyrodni brat, Juan Bautista. Mariano zmarł na „El Peruano” w drodze do Hiszpanii. Fernando na „San Pedro de Alcantara” dotarł do Hiszpanii, osadzono go na trzy lata w twierdzy; po śmierci Karola III został uwolniony. Zmarł 23 lipca 1798 z powodu chorób i braku środków do życia. Płynący na „El Peruano” Juan Bautista dotarł do Hiszpanii, a w 1822 roku przybył do Buenos Aires, gdzie w 1827 zmarł bezpotomnie. Jeszcze przez 30 lat w całym kraju trwały procesy o tupakamaryzm⁵⁰

Niekwestionowanym bohaterem stał się Túpac Amarú II 200 lat po swej śmierci. Cały kraj czcił go jako prekursora niepodległości. W okresie tzw. rewolucji peruwiańskiej zainicjowanej w 1968 roku przez generała Juana Velasco Alvarado, na wszystkich niemal urzędowych papierach widniał stylizowany portret Inki z XVIII wieku jako symbol postępowych zmian. Imię kacyka otrzymywały stowarzyszenia rolne. Największą salę w Pałacu Narodowym prezydent Velasco Alvarado pozbawił imienia Francisca Pizarra i nadał imię Túpacamarú II⁵¹. W XX wieku peruwiański historyk M. Valega nazwał wodza „bogiem rasy indiańskiej i jedynym autentycznym bogiem dawnego Peru”⁵².

CANTO CORAL A TUPAC AMARU
Alejandro Romualdo Valle –Perú

Lo harán volar con dinamita.
En masa, lo cargarán, lo arrastrarán.
A golpes le llenarán de pólvora la boca.
Lo volarán: ¡y no podrán matarlo!

Lo pondrán de cabeza. Arrancarán sus deseos, sus dientes y sus gritos.
Lo patearán a toda furia. Luego lo sangrarán: ¡y no podrán matarlo!

Coronarán con sangre su cabeza:
Sus pómulos, con golpes. Y con clavos sus costillas. Le harán morder el polvo.
Lo golpearán: ¡y no podrán matarlo!

Le sacarán los sueños y los ojos.
Querrán descuartizarlo grito a grito.
Lo escupirán. Y a golpe de matanza, lo clavarán: ¡y no podrán matarlo!

Querrán volarlo y no podrán volarlo.
Querrán romperlo y no podrán romperlo.
Querrán matarlo y no podrán matarlo.
Querrán descuartizarlo, triturarlo, mancharlo, pisotearlo, desalmarlo.

Querrán volarlo y no podrán volarlo.
Querrán romperlo y no podrán romperlo.
Querrán matarlo y no podrán matarlo.
Al tercer día de los sufrimientos, cuando se crea todo consumado,
gritando: ¡libertad! Sobre la tierra, ha de volver.

Y no podrán matarlo.⁵³

... ABY ONE MOGŁY SIĘ UŚMIECHAĆ...

<http://pl.dreamstime.com/obraz-stock-dzieci-peru-image18501791>

PRZYPISY:

¹ Stingl Miloslav: *Indiański płomień*. Warszawa 1983, s. 35.

² Internet: <http://pueblosoriginarios.com/biografias/condorcanqui.html>

³ Stingl Miloslav, op. cit., s. 37.

⁴ Osterloff, Konrad W.: *Dzieci Słońca*. Warszawa 1969, s. 305.

⁵ ibidem, s. 306.

⁶ Stingl Miloslav, op. cit., s. 38.

⁷ *Dzieje Ameryki Łacińskiej od schyłku epoki kolonialnej do czasów współczesnych* [red.:] Tadeusz Łepkowski. [t.:] 1: 1750 – 1870/1880. Warszawa 1977, s. 84.

⁸ Stingl Miloslav, op. cit., s. 37.

⁹ Jako dzień jego narodzin podawane są też 19 marca 1738 oraz 19 marca 1740; 24 marca 1740 jest datą najczęściej podawaną w literaturze.

¹⁰ Dzikowska Elżbieta: *Limańskie ABC*. Warszawa 1981, s. 97.

¹¹ Stingl Miloslav, op.cit., s. 39.

¹² Dzikowska Elżbieta, op. cit., s. 100.

¹³ Stingl Miloslav, op. cit., ss. 39 – 40.

¹⁴ *Dzieje Ameryki Łacińskiej...*, s. 85.

¹⁵ Stingl Miloslav, op.cit., s. 40.

¹⁶ ibidem, ss. 38 – 39.

¹⁷ Datę 4 listopada – dzień św. Karola – podają Miloslav Stingl i Tadeusz Łepkowski; datę 14 listopada podaje Jarosław Wojtczak.

¹⁸ Stingl Miloslav, op.cit., ss. 40 – 42.

- ¹⁹ Istnieją rozbieżności co do miejsca powieszenia de Arriago; najbardziej wiarygodna wydaje się Tungasuca – za Elżbietą Dzikowską, osadę Sicuani na południe od Cusco podaje Konrad W. Osterloff.
- ²⁰ Dzikowska Elżbieta, op. cit., s. 98.
- ²¹ Dzieje Ameryki Łacińskiej..., s. 87.
- ²² Stingl Miloslav, op.cit., s. 43.
- ²³ ibidem, s. 43.
- ²⁴ ibidem, ss. 44 – 45.
- ²⁵ ibidem, ss. 46 – 47.
- ²⁶ Dzikowska Elżbieta, op. cit., s. 104.
- ²⁷ Stingl Miloslav, op.cit., ss. 47 – 48.
- ²⁸ Osterloff, Konrad W., op. cit., s. 306.
- ²⁹ Dzikowska Elżbieta, op. cit., s. 105.
- ³⁰ Wg Miloslava Stingla, natomiast wg Elżbiety Dzikowskiej było to 1 stycznia; pierwsza data wydaje się bardziej prawdopodobna ze względu na powiązania z datami kolejnych wydarzeń.
- ³¹ Stingl Miloslav, op.cit., ss. 48 – 49.
- ³² Dzikowska Elżbieta, op. cit., ss. 105 – 106.
- ³³ Dzieje Ameryki Łacińskiej..., ss. 85 – 86.
- ³⁴ ibidem, s. 87.
- ³⁵ ibidem, ss. 87 – 88.
- ³⁶ Wg Miloslava Stingla, wg Tadeusza Łepkowskiego – blisko Tinty.
- ³⁷ Wg Elżbiety Dzikowskiej i Miloslava Stingla, jednakże Stingl skłania się także ku opcji, że aresztowania nie dokonał osobiście Santa Cruz, lecz na jego zlecenie przekupieni Murzyni.
- ³⁸ Stingl Miloslav, op.cit., ss. 50 – 52.
- ³⁹ Wg Elżbiety Dzikowskiej był to kuzyn Túpaca Amarú II – jako jego rodziców podaje Marcosa Túpaca Amarú i Marcelę Castro, wg Marcina F. Gawryckiego był to brat przyrodni Inki.
- ⁴⁰ Dzieje Ameryki Łacińskiej..., s. 88.
- ⁴¹ Stingl Miloslav, op.cit., ss. 50 – 52.
- ⁴² Dzieje Ameryki Łacińskiej..., s. 88.
- ⁴³ Stingl Miloslav, op.cit., ss. 34 – 35.
- ⁴⁴ Dzikowska Elżbieta, op. cit., ss. 107 – 108.
- ⁴⁵ Métraux Alfred: Inkowie. Warszawa 1978, s. 188.
- ⁴⁶ Walczak Jacek: Inkowie i tajemnica Machu Picchu. Warszawa 2003, s. 74.
- ⁴⁷ Métraux Alfred, op. cit., s. 188.
- ⁴⁸ Osterloff, Konrad W., op. cit., s. 307.
- ⁴⁹ Dzikowska Elżbieta, op. cit., s. 109.
- ⁵⁰ Dzieje Ameryki Łacińskiej..., ss. 90 – 91.
- ⁵¹ Dzikowska Elżbieta, op. cit., s. 99.
- ⁵² Wojtczak Jarosław: Powstanie Tupaca Amaru. Warszawa 2007, s.5.
- ⁵³ Internet: <https://www.tumblr.com/search/tupac%20amaru%20ii>